

АКТИВІЗАЦІЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ

© Дзюбіна А. В., 2007

Розглядаються актуальні проблеми інноваційного розвитку України. На прикладі динаміки основних показників інноваційної діяльності України проаналізовано сучасний стан інноваційної сфери в Україні. Обґрунтовано основні заходи з боку держави щодо активізації інноваційної діяльності підприємств.

Ключові слова: інновації, інноваційний потенціал, інноваційна діяльність, активізація.

The issue of the day of innovative development of Ukraine is examined in the article. On the example of dynamics of basic indexes of Ukraine innovative activity the modern state of the innovative sphere in Ukraine is analysed. Grounded basic measures from the side of the state in relation to activation of innovative activity of enterprises.

Keywords: innovations, innovative potential, innovative activity, activation.

Постановка проблеми

Інноваційна діяльність є невід'ємною складовою будь-якого підприємництва, оскільки розвиток і підвищення ефективності виробництва неможливі без постійних прогресивних нововведень. Вирішення проблем активізації інноваційної діяльності підприємств є актуальним для більшості вітчизняних підприємств. Крім того, досвід розвинутих країн свідчить, що вихід з економічної кризи неможливий без активізації інноваційної діяльності. Саме вирішення проблеми активізації інноваційної діяльності наукової і виробничої сфер є важливим завданням та умовою становлення економічної незалежності України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Проблема інноватики відображена у дослідженнях таких вітчизняних та зарубіжних вчених, як А. Амоша, Ю. Бажала, І.Г. Балабанова, А. Бодюка, А. Власова, Л. Водачека, О. Водачкова, В. Геєця, Н. Гончарова, М. Долішнього, Р. Івануха, С. Ільєнкова, П.Н. Завліна, Л. Колобова, О. Кузьміна, О. Лапко, В. Калишенко, Д. Львова, Л. Мартюшевої, Б. Патона, С. Покропивного, П. Перерви, Я. Плоткіна, М. Портера, А. Перлакі, А. Пригожина, А. Савченка, Б. Санто, В. Семиноженка, Б. Твісса, В. Терехова, А. Чухна та інших.

Основоположник теорії інновації Й. Шумпетер в своїх працях визначає інновацію як систему [1]. У тридцяті роки ХХ століття він дав економічне обґрунтування поняттю “інновації” і трактував його як нову науково-організаційну комбінацію виробничих чинників, мотивовану підприємницьким духом, або як зміну з метою впровадження і використання нового вигляду споживчих товарів, нових виробничих і транспортних засобів, ринків і форм організації в промисловості.

У сучасній науковій літературі зустрічається декілька підходів до визначення суті інновації [2; 3; 4; 5; 6; 7]. Найпоширеніші дві концепції. У статичному аспекті інновація розглядається як результат творчого процесу, втіленого у вигляді нової техніки, технології продукції, методу тощо. [2; 3; 7]. У динамічному аспекті визнається, що нововведення розвивається в часі, має чітко виражені стадії і визначається як введення нових виробів, підходів, принципів замість тих, що діють [4].

Інновація являє собою матеріалізований результат, отриманий від вкладення капіталу у нову техніку або технологію, у нові форми організації виробництва, праці, обслуговування і управління, включаючи нові форми контролю, обліку, методи планування, аналізу.

Ми трактуємо інновацію з позицій М. Портера як новий спосіб виконання (технологія) якої-небудь операції (винаходу), поставлений на комерційну основу [8].

У Законі України "Про інноваційну діяльність" інновації визначаються як "новостворені (застосовані) і (або) вдосконалені конкурентоспроможні технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери" [9, с.266].

Вітчизняні дослідники Л. Мартюшева і В. Калишенко відзначають, що комплексною характеристикою спроможності до інноваційного розвитку є інноваційний потенціал, який вони пропонують визначати як "сукупність організованих в певних соціально-економічних формах ресурсів, що можуть при певних діючих внутрішніх і зовнішніх чинниках інноваційного середовища бути спрямованими на реалізацію інноваційної діяльності з метою задоволення потреб суспільства" [10, С.63].

Російські дослідники І.Г. Балабанов, П.Н. Завлін визначають інноваційний потенціал як "сукупність різних видів ресурсів, включаючи матеріальні, фінансові інтелектуальні, науково-технічні і інші ресурси, необхідні для здійснення інноваційної діяльності" [2, 11].

Під інноваційною діяльністю розуміють виконання робіт, надання послуг із створення, освоєння у виробництві і практичного застосування нового або вдосконаленого продукту, нового або вдосконаленого технологічного процесу, на які існує попит на ринку, на основі реалізації результатів завершених наукових досліджень і розробок або інших науково-технічних досягнень у виробництві.

Закон України "Про інноваційну діяльність" дає таке визначення: "Інноваційна діяльність – діяльність, що спрямована на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок і зумовлює випуск на ринок нових конкурентоспроможних товарів і послуг" [9, с.266].

Можемо дати ще одне визначення: інноваційна діяльність – це створення, поширення і застосування інновацій – нової продукції, технологій, організаційних і соціальних рішень, що володіють достатньою новизною і підвищують якість і ступінь задоволення виробничих, соціальних і особистих потреб людини [12].

Постановка цілей

Інноваційна діяльність є основою гармонійного розвитку економіки та високотехнологічного оновлення всіх галузей промислового виробництва, що зумовлює постановку таких цілей:

- здійснити аналітичний огляд сучасного стану інноваційної діяльності в Україні;
- запропонувати комплекс заходів з боку держави щодо активізації інноваційної діяльності підприємств в Україні.

Виклад основного матеріалу

Досвід розвинених країн показує, що відмітна особливість реалізації інновацій від здійснення науково-технічної діяльності полягає, насамперед, в ресурсах, які необхідно спрямувати на ці цілі. Якщо в середньому витрати на фундаментальні дослідження прийняти за одиницю, то витрати на прикладні науково-дослідницькі і дослідно-конструкторські роботи перевищують їх в 10 разів. Реалізація ж інновацій (створення в промисловості нового або вдосконаленого продукту освоєння нового технологічного процесу і завоювання ринків збуту) потребує на два порядки більших вкладень. За єдності стратегічної мети – конкурентоспроможна економіка, висока якість життя населення і національна безпека – науково-технічна та інноваційна політика розрізняються в стратегічних завданнях і способах їхнього вирішення. Якщо у науково-технічній політики і діяльності головним завданням є створення науково-технічних заділів на перспективу, зокрема довгострокову, то завдання інноваційної політики і діяльності – використовувати напрацьований масив знань і технологій сьогодні.

Останнім часом рівень інноваційної активності підприємств залишається низьким. Серед чинників, що стримують впровадження інновацій, – дефіцит власних коштів, недостатня фінансова підтримка держави, великі витрати на нововведення, високий економічний ризик.

Українська держава, відмовившись від прямого і опосередкованого стимулювання та регулювання науково-технічного прогресу, не визначивши орієнтири розвитку на перспективу та поточний момент, не ставши замовником і основним споживачем нової (інноваційної) продукції своїх підприємств загнала їх у глухий кут технологічної відсталості, позбавивши можливості фінансово забезпечити оновлення виробництва через різке скорочення інвестицій в інновації.

Сьогодні ж основним джерелом фінансування інновацій у промисловості України залишаються власні кошти підприємств. Їхня питома вага у 2005 р. дорівнювала 87,7 % у загальному обсязі фінансування (див. рис. 1). Переважання власних коштів підприємств серед джерел фінансування інновацій спостерігається з причини недостатності та ускладненого залучення інших ресурсів (внаслідок несприятливого інвестиційного клімату, відсутності венчурного капіталу тощо).

Крім того, в Україні фінансування інноваційної діяльності підприємств характеризується і низьким використанням кредитних важелів його розширення. Тоді як інноваційні проекти є, як правило, довгостроковими та потребують значних капіталовкладень на реалізацію, кредитні ресурси здебільшого надаються на короткий термін та під високі відсотки.

Вражає мізерність фінансування інноваційної діяльності національної промисловості за рахунок коштів вітчизняних інвесторів (1,4%) та фактично — відсутність протягом останніх років фінансування інноваційної діяльності у промисловості за рахунок коштів місцевих бюджетів (0,3% загального обсягу) у 2005 р. [13].

Бюджетне фінансування інноваційної діяльності становило у 2005 р. лише 0,5% загального обсягу, що приблизно у 20 разів менше ніж у розвинутих країнах, де урядові витрати на фінансування інноваційної діяльності становлять у середньому 10%.

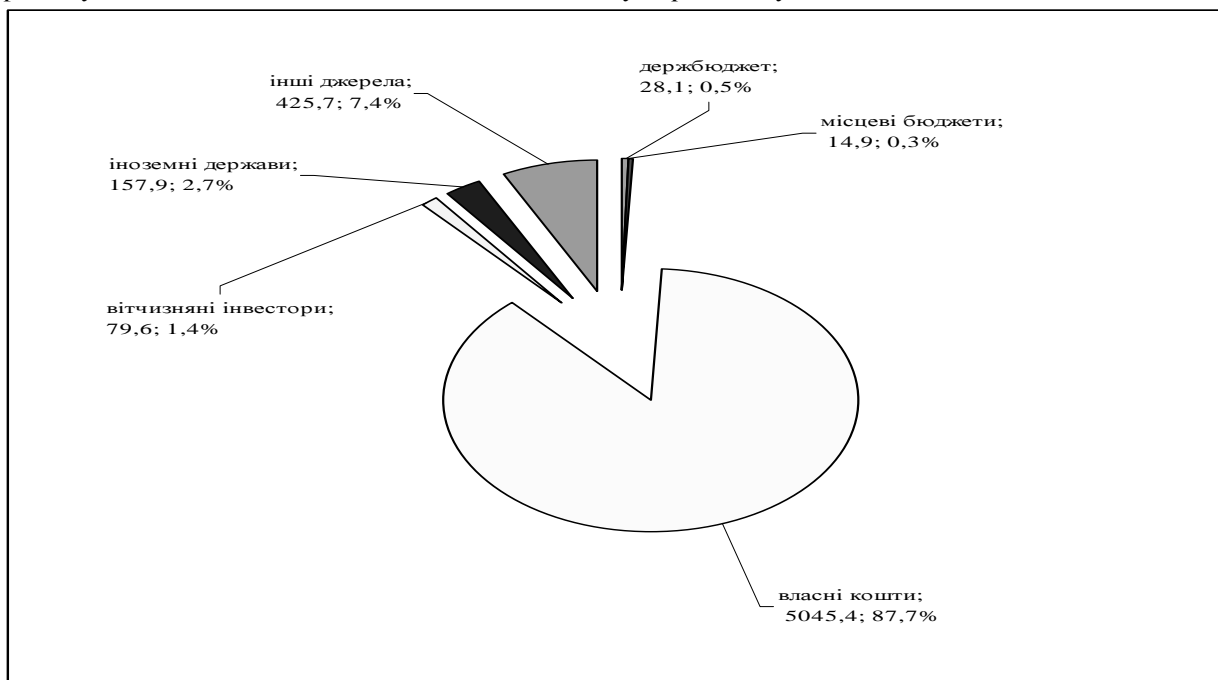

Рис. 1. Розподіл обсягу фінансування інноваційної діяльності у промисловості України у 2005 р., млн. грн. (у фактичних цінах)

Невтішна також динаміка кількості промислових підприємств, що впроваджували інновації в Україні. Як видно на рис. 2, їхня кількість протягом 2000–2005 рр. зменшилася майже на 46%.

За умов, коли сектор науки та науково-інформаційного обслуговування виробництва стає безпосередньою продуктивною силою та все більше поєднується з відтворенням, глибоко інтегруються сфери матеріального та інтелектуального виробництва, зростає рівень наукового насичення (сайєнтифікації) виробничого процесу, одним з узагальнювальних кількісних критеріїв оцінки потужності інноваційного потенціалу будь-якої національної економіки є витрати на науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи (НДДКР) та освіту. В розвинутих державах вони становлять від 2,5 % до 3 % валового внутрішнього продукту (за найнижчого допустимого рівня в 2 % ВВП)[14].

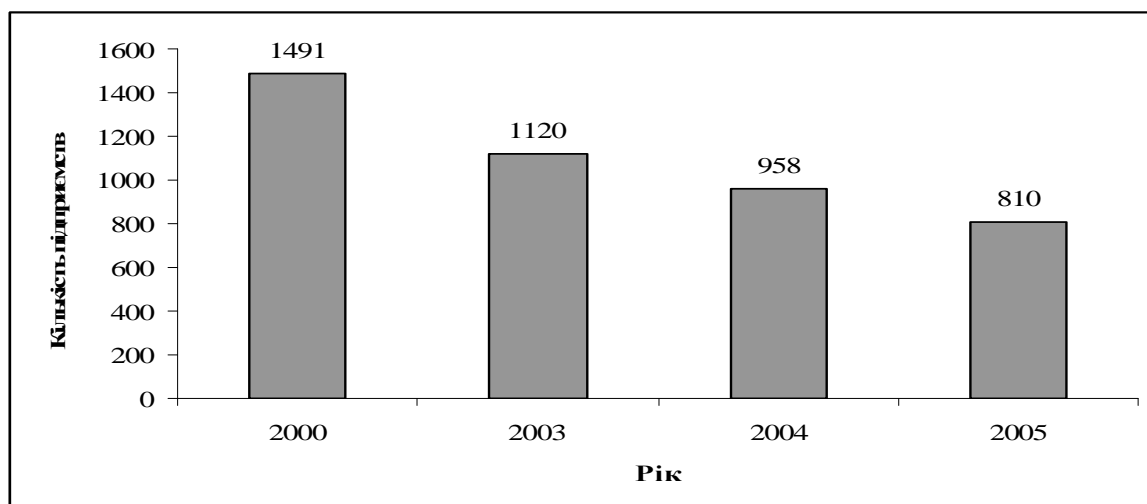

Рис. 2. Кількість промислових підприємств, що впроваджували інновації в Україні у 2000–2005 рр.

А в Україні обсяги фінансування державою інноваційних робіт упродовж усього трансформаційного періоду, як наведено на рис. 3, мізерні за масштабами (у 2005 р. відповідний показник становив 0,4% до ВВП).

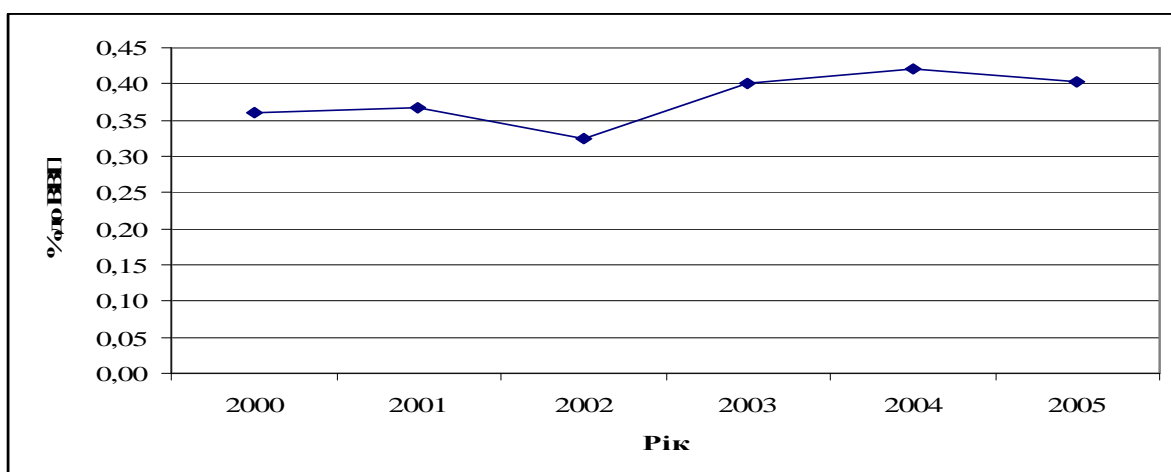

Рис. 3. Витрати держбюджету на наукові та науково-технічні роботи в Україні у 2000–2005 рр., % до ВВП¹

За період з 2003 по 2005 рр. спостерігається негативна динаміка до зменшення частки у ВВП загальних витрат на наукові та науково-технічні роботи в Україні (див. рис. 4). Абсолютне значення цього показника у 2005 р. становило 1,21 % до ВВП, що свідчить про його критичний рівень.

Серед чинників, що гальмують становлення високотехнологічної економіки, низький рівень створення інноваційної інфраструктури. По-перше, відсутня дієва законодавча база, оскільки нечисленні закони, які регламентують наукову і науково-технічну діяльність, є неузгодженими і суперечать один одному. По-друге, система державних інституцій, що покликана регулювати та стимулювати інноваційний розвиток, є вкрай недосконалою, оскільки наявні структури дублюють одна одну, тоді як більшість напрямків у стимулюванні НДДКР залишаються неохопленими[15].

¹ Розраховано за даними, наведеними у Статистичному щорічнику України за 2005 р. . – К., Державний комітет статистики, 2006.

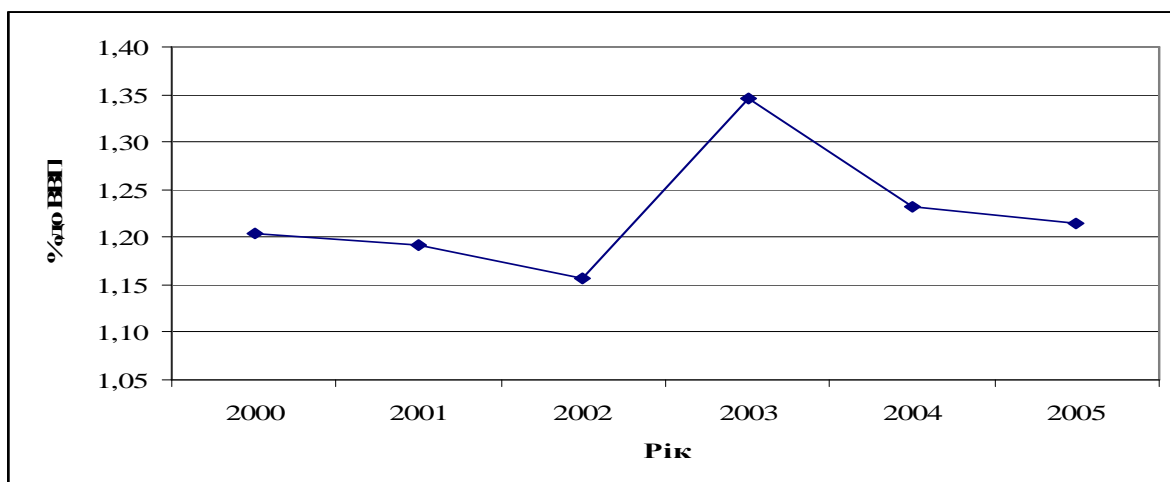

Рис. 4. Загальні витрати на наукові та науково-технічні роботи в Україні у 2000–2005 рр., % до ВВП²

З огляду на вкрай незадовільний стан інноваційної складової економіки в Україні ми пропонуємо вжити такі заходи з боку держави щодо активізації інноваційної діяльності підприємств:

- створити ефективну і гнучку систему державного управління інноваційним розвитком;
- запровадити комплекс податкових та інших пільг, які надаються виконавцям відповідних робіт (кошти, які залишаються у них внаслідок цього, є, фактично, коштами державного бюджету, які цільовим призначенням залишаються у розпорядженні зазначених суб'єктів);
- розширити практику створення технопарків, високотехнологічних бізнес-інкубаторів, інноваційних центрів, іншої інфраструктури інноваційної діяльності;
- удосконалити нормативно-правову базу із захисту інтелектуальної власності, спрямовану на гарантування невід'ємного права кожного громадянина володіти, користуватися і розпоряджатися результатами своєї інтелектуальної творчої діяльності;
- безпосередньо фінансувати утворення нових галузей, наукоємних виробництв тощо за рахунок коштів державного бюджету, зокрема на державних підприємствах;
- ініціювати створення та фінансування науково-дослідницьких програм, наукових центрів за допомогою конкурсного відбору;
- налагодити надання безпроцентних чи пільгових позик та грантів;
- здійснити державне лобіювання інтересів українських виробників інноваційної продукції на міжнародному рівні, застосування відповідного торговельного режиму та регулювання валютних курсів;
- всебічно реконструювати систему освіти та науки України з урахуванням сучасних світових вимог;
- підвищити частку ВВП (державного бюджету), що спрямовується на освіту та науку, з посиленням контролю за використанням цих коштів.

Висновки

Стан інноваційної діяльності в Україні більшістю експертів-науковців визначається як кризовий і такий, що не відповідає сучасному рівню інноваційних процесів у промислово розвинених країнах та потребам інноваційного розвитку. Стабільне скорочення реальних обсягів фінансування науково-технічного комплексу та відсутність дієвої державної науково-технічної політики не дають підстав для висновку про наявність реального підґрунтя для переходу до

² Розраховано за даними, наведеними у Статистичному щорічнику України за 2005 р. . – К., Державний комітет статистики, 2006.

інноваційної моделі розвитку. Реформування науково-технічного комплексу ведеться за принципами частих змін цілей та завдань, без урахування загальновідомих чинників функціонування та розвитку науково-технічного потенціалу: активної та передбачуваної державної підтримки, формування попиту на наукові досягнення з боку реального сектора економіки тощо. З огляду на вищезазначене нами запропонований комплекс заходів з боку держави щодо активізації інноваційної діяльності в Україні, що полягають у формуванні системи державного управління інноваційним розвитком, створенні податкових та інших пільг для суб'єктів інноваційної діяльності, сприянні появі технопарків та інших структур інноваційної діяльності, вдосконаленні нормативно-правової бази в інноваційній галузі.

Перспективи подальших досліджень

Запропонований комплекс заходів з боку держави щодо активізації інноваційної діяльності підприємств буде використаний у подальших дослідженнях при формуванні механізму покращання функціонування інноваційно активних підприємств.

1. Шумпетер Й. *Теория экономического развития* / Пер. с нем. В.С. Автономова и др. ; Общ. ред. Милейковского А. Г. — М. : Прогресс, 1982. 2. Балабанов И.Т. *Инновационный менеджмент*. СПб.: Питер, 2000. 208 с. 3. *Большой экономический словарь* / Под ред. А.Н. Адрюлияна. 2-е изд., доп. и перераб. — М.: Ин-т новой экономики, 1997. — 864 с. 4. Вечканов Г.С., Вечканова Г.Я., Гуляев В.Т. *Краткая экономическая энциклопедия*. М.: Петрополис, 1998. — 508 с. 5. *Инновационный менеджмент: Справ. пособие* / Под ред. П.Н. Завлина, А.К. Казанцева, Л.Э. Миндели. СПб.: Наука, 1997. — 560 с. 6. *Инновационный менеджмент: Учеб. для вузов* / С.Д. Ильенкова, Л.М. Гохберг, С.Ю. Ягудин и др.; Под ред. С.Д. Ильенковой. — М.: Банки и биржи: ЮНИТИ, 1997. — 327 с. 7. Райзберг Б.А., Лозовский Л.Ш., Стародубцева Е.Б. *Современный экономический словарь*. 3-е изд., доп. и перераб. — М.: ИНФРА-М, 2000. — 478 с. 8. Портер М. *Конкурентная стратегия: Методика анализа отраслей и конкурентов*. — Альпина Бизнес Букс, 2005. — 454 с. 9. Закон України "Про інноваційну діяльність" від 4.07.2002 №40-IV // Відомості Верховної Ради. — 2002. — №36. — С. 266. 10. Мартюшева Л., Калишенко В. *Інноваційний потенціал підприємства як об'єкт економічного дослідження* // Фінанси України. — 2002. — №10. — С. 61-66. 11. *Основы инновационного менеджмента: Теория и практика: Учеб. пособие* / Под ред. П.Н. Завлина и др. М.: ОАО НПО "Изд-во "Экономика", 2000. — 475 с. 12. *Управление человеческим капиталом: учебное пособие* / В.Т. Смирнов, И.В. Сошников, Ф.Б. Власов, И.В. Скоблякова. — Орел: ОрелГТУ, 2005. — 276 с. 13. *Статистичний щорічник України за 2005 р.* — К., Державний комітет статистики, 2006. 14. *Eurostat yearbook 2003. The statistical guide to Europe Data 1991—2001*. European Commission (2003). — p. 249. 15. Геєць В.М., Семиноженко В.П. *Інноваційні перспективи України. Монографія* — Харків: Константа, 2006. — 272 с.